

ДО
НАУЧНОТО ЖУРИ

Р Е Ц Е Н З И Я

от проф. Веселин Христов Цанков, д.н.
Юридически факултет на ВСУ „Черноризец Храбър“

на Дисертационен труд,
представен от **Анна Димитрова Ананиева**

на тема: **КОНСТИТУЦИОННОПРАВНА И ЗАКОНОДАТЕЛНА
ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ДЕЦАТА
(DE JURE / DE FACTO: БЪЛГАРИЯ, 2020)**

докторантура на самостоятелна подготовка
докторска програма

професионално направление 3.6. Право
докторска програма „Конституционно право“

2021 г.

гр. Варна

Авторът представя дисертационният труд е в обем от 191 страници. Включва титулна страница, съдържание, въведение, изложение в пет глави, обобщени заключения и предложения de lege ferenda, библиография, съдържаща списък с нормативна уредба и използвана литература. Съдържанието на всяка от отделните глави е разпределено в отделни точки, а първа глава е с допълнителни структурни подразделения.

Използваната литература се състои от 93 заглавия на български, руски, английски и немски език.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита пред научно жури от катедра „Правни науки“ при Юридическия факултет на ВСУ „Черноризец Храбър“.

Актуалност и значимост на темата на изследването.

Темата за правата на децата и тяхната защита се разработва от изследователи от различни научни области. Тя присъства в българска научна литература, но по-често фокусът на изследване е върху международноправните и етични аспекти на тези въпроси. Практиката е категорична, че въвеждане на правната уредба от международните договори, по които Република България е страна, е продължителен и сложен процес. Именно този процес е в основата на дисертационното проучване. Според автора: „въвеждането на международните актове във вътрешното право отговаря на прогласената още в преамбюла на Конституцията воля, България да се утвърди като демократична, социална и правова държава“.

Обект и предмет на изследването

Темата за правата на децата предполага добро познаване на историческите предпоставки и еволюцията в развитието на мисленето и практиката по тези въпроси. Обект на научния анализ в дисертацията е конституционно правната и законодателната защита на правата на децата в Република България в контекста на съпоставянето на международноправната и вътрешноправна уредба с политиката и практиката по тези въпроси. Предмет на изследване са принципите по защита на правата на децата. Представени са решения на съответните институции.

Цели и задачи на дисертационния труд

В основата на дисертацията е поставена практиката по закрила на децата в България. Целта на изследването е да се оцени тази практика във връзка с международноправната уредба и практика, като се отчита спецификата на националните условия. Основната теза на автора е: „от

днешното положение и защита на правата на децата зависят перспективите и проблемите на цялостното развитие на нацията и на държавата“. Споделям и подкрепям тази принципна позиция. За целите на проучването авторът извършва следните основни дейности:

- изследва историята и теоретичните предпоставки през международноправните решения до конституционните отражения и законодателната уредба на материята;

- откроява предизвикателствата на тройната защита: семейството, държавата, гражданското общество;

- проследява стратегиите, като основа на практическата политика и законодателството;

- оценява актуалната институционална структура с отношение към правата на децата;

- представя заключения и формулира предложения de lege ferenda.

Методология на изследването

От методологична гледна точка основополагащо значение за постигане на научната цел и задачи, поставени в дисертацията, има логиката на изследването, както и съпоставянето и оценката на решения de jure/de facto. Приложени са историческият подход, методът на научния анализ и синтез, формално-логическият подход, международноправният и сравнителният конституционно правен анализ.

Обем, структура и съдържание на дисертационния труд
Дисертационният труд е в обем от 191 страници, включва титулна страница, съдържание, въведение, изложение в пет глави, обобщени заключения и предложения de lege ferenda, библиография. Използвани са 93 източника.

Преглед на съдържанието на дисертационния труд

Правата на децата са обвързани с правното понятие за „деца“. Правата на децата исторически и логично следват разработката и защитата на правата на човека. Правата на децата, от своя страна, са неосъществими без адекватни действия на държавните институции, при условие, че не се накърнява сферата на личната свобода и достойнство на личността.

Авторът приема, че: „теоретичните основи за защитата на правата на децата може да се изведе както от историята, така и от съвременните реалности. В това изследване са изведени два фундаментални теоретични проблема: за равенството и за тройната защита от семейство, държава и общество“. По нататък авторът добавя: „В условията на демократичната

държава принципът за равенството се свързва с отговорността на държавата и обществото да създаде равни шансове за всяко дете да се развие и утвърди като личност, т.е. като част от жизнения за всяка нация човешки капитал. Острата социална диференциация в днешна България е заредена с опасности за бъдещето, най-вече – заради отражението на социалните пропасти върху създаването на шансове за всяко дете“.

Вторият теоретичен въпрос според автора е: „спецификата и взаимодействието на трите фактора – семейство, общество, държава върху децата“. Правата на децата са неосъществими без ролята и отговорността на държавата. Отговорността на държавата да създаде равни шансове за развитие на всички деца, е национален, стратегически проблем, а следователно - и проблем на националната сигурност. Съвременната държава търпи противоречиво развитие в много отношения: като същност на властта, като институционална структура, като конституционни и законодателни мерки за защита на личния и семейния живот.

Дисертантът приема, че „обществото, което е третият фактор в защитата на правата на децата, търпи сериозни промени и продължава да се променя като ценности, интереси, структура и взаимоотношения с институциите“. Създадена е мрежа от неправителствени организации, посветили дейността си на правата и интересите на децата. Тези организации са изключително разнообразни. Те са коректив на институциите. Особеност на неправителствения сектор в сферата на правата на децата е чувствителността и бързата, в т.ч. „онлайн“ реакция, което според автора: „не изключва възможностите за манипулиране на общественото мнение“. Приемам и подкрепям тази теза на автора.

Във втората глава са очертани три взаимно допълващи се организации: системата на ООН, Съветът на Европа и Европейският съюз. Сполучлив е прегледът на всяка една от тях.

В защитата на правата на децата определена роля играят и европейските съдилища: Съдът на Европейския съюз и Европейският съд по правата на човека. Те не само решават възникващи спорни казуси, но и тълкуват правните актове и по този начин съществено развиват правните възможности за въздействие.

В третата глава подробно и сполучлива са изследвани три основни въпроса - конституционно правната уредба на защитата на правата на децата по света, в българските конституции и в настоящата конституция от 1991 г.

Конституцията на Република България от 1991 г. съдържа принципите, заложили в европейските следвоенни конституции: и

„тройната защита”, и специалната закрила на майчинството и детството, както и някои по конкретни решения /чл.47/, които се отнасят до „равните шансове на децата“, до „правото и задължението” на родителите за отглеждането и възпитанието на децата, до грижата на държавата за децата, „останали без грижата на близките си”.

Глава четвърта е посветена на стратегиите и законодателството по въпросите на защитата на правата на детето. Авторът отчита факта, че „на практика в настоящия момент е изтекъл срокът на всички стратегически документи, които имат връзка с правата на децата“. По-нататък той приема, че „новото законодателство и създадената чрез него институционална структура са добра основа за политиката по закрила на детето“. ... и изводът до който достига: „вече е време да се направи цялостна равносметка на резултатите от провежданата политика по изпълнение на стратегиите, като се изведат всички съществени нерешени проблеми и се разработят съответните решения. Новата национална стратегия не би следвало да има едностранчив, партиен характер. Най-развитите социални държави в света дават примери за стратегически документи, чието изпълнение не се влияе от демократичната смяна на партиите във властта“. Според докторанта: „множеството от законодателни решения, дори и с най-нова дата, не увеличава ефективността на законодателството. То по-скоро е свидетелство за липсата на цялостно виждане, за лутане, за законодателство ad hoc, а не за стабилна нормативна база“. Споделям тази теза на докторанта.

Глава пета е посветена на институционалната система и на възможностите за така наречената „деинституциализация“ на някои дейности. Според автора: „действащата визия за деинституциализация предполага обхватна дейност по извеждане на децата от масовите социални домове, закриването на тези и даване на приоритет на форми, които са близки до семейната среда“. Новата инфраструктура включва вече повече от 400 звена. Разгърната е мрежата от приемни семейства. В центровете за „обществена подкрепа” живеят вече близо 7 000 деца. Но в хода на изпълнение на заложените във Визията цели се очертават проблеми и тревожни явления, като недостиг на обучен персонал, ниско заплащане, недостатъчно сътрудничество с училищата, необходимост от участие на децата в социалния, културния и спортен живот и др. Според автора: „поставеното ударение върху изграждането на нова мрежа като че ли оставя на по-заден план проследяването на психологическия и образователен напредък на детето и неговото развитие като пълноценна личност“. Подкрепям този извод на автора.

Според автора: „може да се обобщи: Визията за деинституциализация даде вярна посока, но разкри в цялостния им обем

проблемите на децата „в риск” или „в уязвимо положение”, които не могат да се решат единствено с преместването им в приемни семейства или в центрове от семеен тип“. По нататък авторът предлага своята визия за решаване на тези въпроси, която според мен представлява определен интерес.

Приноси в дисертационния труд:

Постигането на формулираните по международен път цели налага цялостна политика за защита правата на децата и преодоляване на социалните неравенства в националните държави. Пълноценната конституционна и законодателна защита на правата на децата от своя страна е основополагащ фактор за бъдещото развитие на цялата нация.

В дисертацията е направен опит да се намери реалистичен прочит на равенството по отношение на децата и тяхното развитие като той се свързва със спецификата на правата на децата и по специално - с отговорността на семейството, държавата и обществото да подготвят чрез защитата на правата предпоставките за бъдещето на нацията и държавата. Гарантирането на “тройната защита” изисква ясно определяне на правата, отговорностите и взаимодействието и на трите фактора – семейство, държава и общество“. Авторът приема, че „взаимодействието предполага постоянно, а не инцидентно сътрудничество“. Този негов извод следва да бъде подкрепен и споделен.

Дисертационното изследване обосновава ролята на семейството на фона на динамичните промени в семейните отношения в съвременното българско общество. Що се отнася до ролята на държавата, тя и в днешните демократични условия е обект на обосновано критично отношение. Според автора: „колкото и различни да са времената, държавата има жизнено значение в защитата и реализацията на правата на детето“. Приемам този извод на автора и го подкрепям, имайки предвид настоящата ситуация в Република България.

В дисертацията сполучливо и обективно са анализирани предизвикателствата пред обществото в периода на т.нар. „преход”, който според автора: „се оказва не само безкраен, но и зареден с много негативни явления и тенденции, с гигантски ръст на рисковете за децата“.

В изследването е направен преглед на 20 конституции на съвременни държави, особено - от най-ново време, като са посочени някои по-добри и по-близки до международно правните стандарти решения. Този преглед, както и критичната оценка на дефицитите в нашата действаща Конституция, са основание за направените в края на изследването предложения за усъвършенстване и промени в правната уредба.

Авторът отчита: „със съжаление трябва да се отбележи, че сред стотиците идеи за конституционни промени не се появи нито една, която да се отнася до правата на децата“. В дисертационния труд са направени и мотивирани редица предложения, като слагам акцент на някои от тях:

- грижата за децата и тяхното отглеждане и възпитание е естествено право на родителите и тяхно първостепенно задължение. Майките се ползват от особена държавна защита. Чрез своите правозащитни органи държавата гарантира ненакърнимостта на семейния живот и защитата на всяко дете от насилие и други опасни за живота и здравето му действия. При достатъчно доказателства за опасност за живота и здравето на детето, т.е. за неправомерно и безотговорно поведение на родителите, необходима и наложителна е държавна намеса, вкл. отнемане на родителските права, след като доказателствата се оценят в съдебен процес и се стигне до съдебно решение по съответния казус.

- в интерес на защитата на правата на децата, от страна на държавата, устойчивото съжителство между мъж и жена се признава за семейство. Това понятие включва също всяка общност, създадена от някой от родителите и неговите потомци. Забранява се всякакъв род дискриминация на децата във връзка техния произход, етническа принадлежност, гражданство и националност, форми на съжителство на родителите, отглеждане на детето от разделени семейства или неустановено бащинство.

- държавата приема национални стратегии и специални програми за подпомагане развитието на децата и юношите, чрез които задължава всички свои структури в дейността си да се ръководят от висшия интерес на детето. Специализираните държавни структури за закрила и развитие на децата и на младежите координират политиките на ведомствата, като си сътрудничат с гражданското общество.

Според автора: „направеният в дисертацията анализ на законодателството мотивира необходимостта от промени в следните направления: Да се обобщят законодателните решения в евентуален Кодекс за социално осигуряване и подпомагане със специализиран раздел за „Правата на децата“. Съществува и опция, цялата материя да се включи в единен Закон за защита на правата на децата и юношите; Да се отразят на систематичното място и по подходящ начин вече разработените в международните конвенции права на децата и принципи на държавната закрила, след като те са издигнати в ранг на конституционна значимост. Принципите би следвало да включат „Висшият интерес на детето“ като фокус на всяка политика; ненакърнимите права и отговорности на семейството за отглеждането и възпитанието на децата; отговорността на

държавата за създаване на необходимите социално-икономически предпоставки за достоен живот на всяко дете и за предоставянето на равни шансове за развитие и реализация на всяко дете; при доказана невъзможност или отказ на родителите, както и при деца, лишени от семейна грижа, отговорност на институциите да осигурят алтернативна грижа, близка /приемна или центрове от семеен тип/ или равнопоставена /осиновяване/ на семейната; диференциране на отговорността на родителите и на правораздавателните институции в наказателния процес, при нарушения на закона от страна на малолетни или непълнолетни лица“.

По темата на дисертационния труд са направени три публикации.

В заключение считам, че предложеният от **Анна Димитрова Ананиева** дисертационен труд на тема: **на тема: „КОНСТИТУЦИОННОПРАВНА И ЗАКОНОДАТЕЛНА ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ДЕЦАТА. (DE JURE / DE FACTO: БЪЛГАРИЯ, 2020)“**, за присъждане на образователната и научна степен „доктор“:

- отговаря на нормативните изисквания;
- притежава белезите на прецизен, научно – издържан, самостоятелен труд, който е дело на автора;
- съществено са обогатени съществуващите знания по въпроса, като са направени обосновани предложения за подобряване на политиката, правната уредба и практика по въпросите на защитата на правата на детето;
- авторефератът е коректно изготвен и вярно и точно отразява съществените моменти и постижения в дисертационния труд.

Препоръчвам по-активно участие в публичния живот чрез публични изяви, включително публикации по темата, тъй като е очевидно че авторът задълбочено познава материята, има отношение по проблемните области и най-вече гражданска позиция и смелост да ги отстоява.

Убедено предлагам на научно жури да присъди научната и образователна степен „доктор по право“ на Анна Димитрова Ананиева, автор на дисертационен труд на тема: **на тема: „КОНСТИТУЦИОННОПРАВНА И ЗАКОНОДАТЕЛНА ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ДЕЦАТА. (DE JURE / DE FACTO: БЪЛГАРИЯ, 2020)“**.

27.12.2020 г.

рецензент: проф. Веселин Цанков, д. н.